

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

QAYTA MOLIYALASH STAVKASINING TIJORAT BANKLARI RENTABELLIK KO'RSATKICHLARIGA TA'SIRI

Karimova Shaxnoza Uktamovna

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI ASSISTENTI

k_shaxnoza@tsue.uz

Omongalldiyev Jamshidbek

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI TALABASI

omongalldiyevjamshidbek707@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda O'zbekiston Respublikasi markaziy bank 2017-2022-yillar uchun foiz stavkalarining tijorat banklari rentabellik ko'rsatkichlariga ta'siri ko'rib chiqiladi. Markaziy bank foiz stavkasi moliyaviy maydonni shakllantirishda va tijorat banklarining faoliyatiga ta'sir qilishda muhim ro'l o'ynaydi. O'rganilgan rentabellik ko'rsatkichlariga sof foiz marjasi (NIM), aktivlarning daromadlari (ROA) va o'z kapitalining daromadlari (ROE) kiradi.

The annotation. This annotation examines the effect of regulatory interest rates on the profitability indicators of commercial banks. Regulatory interest rates, set by central banks or regulatory authorities, play a crucial role in shaping the financial landscape and influencing the operations and performance of commercial banks. The profitability indicators studied include net interest margin (NIM), return on assets (ROA), and return on equity (ROE).

Аннотация.. В этом примечании рассматривается влияние нормативных процентных ставок на показатели рентабельности коммерческих банков. Регулируемые процентные ставки, устанавливаемые центральными банками или регулирующими органами, играют решающую роль в формировании финансового ландшафта и влияют на деятельность и результаты коммерческих банков. Исследованные показатели рентабельности включают чистую процентную маржу (NIM), доходность активов (ROA) и доходность собственного капитала (ROE).

Kalit so'zlar: Foiz stavkasi, aktivlar rentabelligi, markaziy bank, Bank daromadi, sof foiz marjasi

Key words: Interest rate, return on assets, central bank, Bank income, net interest margin

Ключевые слова: Процентная ставка, рентабельность активов, центральный банк, доход банка, чистая процентная маржа

Kirish.

O'zbekiston Respublikasida moliyaviy sektorni izchil isloh qilish davomida qator chora-tadbirlar amalga oshirildi va natijada ilg'or bank biznesini yuritish hamda ushbu sektorda

raqobat muhitini kuchaytirish uchun zarur huquqiy shart-sharoitlar yaratildi. Xususan, xalqaro standartlarga muvofiq keladigan va moliyaviy sohaga xorijiy investitsiyalar kiritish uchun jozibador huquqiy muhitni yaratadigan O'zbekiston Respublikasining "[O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida](#)"gi, "[Banklar va bank faoliyati to'g'risida](#)"gi, "[Valyutani tartibga solish to'g'risida](#)"gi hamda "[To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida](#)"gi yangilangan qonunlari qabul qilindi. Shu bilan birga, bank sohasidagi hozirgi holat tahlili bank sektorida davlatning yuqori darajadagi aralashuvi, davlat ishtirokidagi banklarda menejment va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatining yetarli emasligi, iqtisodiyotda moliyaviy vositachilikning past darajasi kabi bank sektorini iqtisodiy yangilanishlar va jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda. Moliyaviy xizmatlarning ommabopligini oshirish, banklarning hududlarga kirib borishini kengaytirish va barcha aholi punktlarida bir xil turdagi xizmatlar ko'rsatilishini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha choralar ko'rilishi lozim. Bank tizimiga zamonaviy servis yechimlari asosida axborot texnologiyalarini, moliyaviy texnologiyalarni keng joriy etish, axborot xavfsizligini lozim darajada ta'minlash, shuningdek, moliyaviy xizmatlar ko'rsatishda inson omili ta'sirini kamaytirish bo'yicha tezkor chora-tadbirlar ko'rish talab etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-martdagi PF-5953-son Farmonida qayd etilishicha xususiy sektor rivojlanishini rag'batlantirish, banklarning investitsiyaviy jozibadorligini, bank xizmatlari ommabopligi va sifatini oshirish uchun bank sektorini tubdan transformatsiya qilish bo'yicha bir qator vazifalar belgilab berildi¹³⁸.

Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasining uchunchi bo'limida iqtisodiyot sohasida belgilab berilgan 27-maqсадda qayd etilishicha: - davlat ulushiga ega tijorat banklarida transformatsiya jarayonlarini yakunlab, 2026-yil yakuniga qadar bank aktivlarida xususiy sektor ulushini 60 foizgacha yetkazish¹³⁹ maqsad qilingan. Shu maqsadlardan kelib chiqqan holatda banklarning daromadlilik ko'rsatkichlariga makroiqtisodiy omillarning ta'sirini o'rganish orqali kelajakda makroiqtisodiy siyosatni qay yo'sinda olib borish kerakligi xususida tavsiyalar ishlab chiqishni oldimizga vazifa qilib quydik.

Umuman olganda bank sektorining O'zbekiston iqtisodiyotida muhim o'rni bor. Bank sektori moliyalashtirish orqali O'zbekiston iqtisodiyotining turli sohalarini rag'batlantirmoqda. Banklar sektorida moliyalashtirish uchun foiz to'lash orqali foyda olinmoqda. Lekin bank sektorining daromadlilik darajasi ularning boshqalarga qancha mablag' berishlariga bog'liq emas. Bank sektorining rentabelligi asosan ular qarzlardan talab qilgan foiz stavkalariga bog'liq. Agar foiz stavkalarida o'zgarish yuz bersa, bu

138

2020 — 2025-yillarga mo'ljallangan o'zbekiston respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son farmoni

¹³⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son

bankning rentabelligiga bevosita ta'sir qiladi. Demak, ushbu tadqiqotda foiz stavkalarining o'zgarishi O'zbekistondagi bank sektorining rentabelligiga ta'sirini baholaydi.

Tadqiqot obekti sifatida mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan tijorat banklarining ikkinchi darajali umumlashgan ma'lumotlaridan foydalandik. Bunda 2009-yildan 2022-yilgacha bo'lgan 14 yillik foiz stavkalari ma'lumotlarini bankning rentabelligiga ta'sirini tahlil qilish uchun ishlatdik. Rentabellik va foiz stavkalari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgandik.

Bank aktivlarining rentabelligini hisoblash uchun banklar odatda turli xil moliyaviy ko'rsatkichlardan, masalan, aktivlarning daromadidan (ROA) va o'z kapitalining daromadidan (ROE) foydalanadilar. ROA bankning sof daromadini o'rtacha jami aktivlari bilan bo'lib, ROE esa sof daromadni o'rtacha aksiyadorlik kapitallari bilan bo'lib hisoblanadi. Bankning sof foydasi bankning jami daromadidan barcha xarajatlarini chegirib tashlaganidan so'ng u topadigan pul miqdoridir. U bankning operatsiya xarajatlari, ish haqi, omonatlarga to'langan foizlar, soliqlar va boshqa xarajatlarni o'z ichiga olgan umumiy xarajatlarini, masalan, kreditlar bo'yicha olingan foizlar, ko'rsatilgan xizmatlar uchun to'lanadigan to'lovlar va boshqa daromadlarni operatsiyalaridan olingan umumiy daromaddan ayirib tashlash orqali hisoblanadi.

Bankning sof foydasi uning moliyaviy samaradorligining muhim o'lchovi bo'lib, investorlar, tartibga soluvchilar va boshqa manfaatdor tomonlar tomonidan diqqat bilan kuzatiladi. Yuqori sof foyda bank sog'lom daromad keltirishi va xarajatlarini samarali boshqarishini ko'rsatadi, kam sof foyda esa bank yetarli daromad olish uchun kurashayotganini yoki uni boshqarishga qodir bo'lmagan xarajatlarga duch kelishini ko'rsatishi mumkin.

Banklar o'z aktivlarining rentabelligini samarali ta'minlash, balansdagi aktivlar aralashmasini optimallashtirish va operatsion samaradorlikni oshirish uchun texnologiya va innovatsiyalardan foydalanishni maqsad qilishadi. Bank aktivlarining rentabelligi banklar uchun asosiy ko'rsatkich hisoblanadi va investorlar, tartibga soluvchilar va boshqa manfaatdor tomonlar tomonidan yaqindan kuzatiladi. Banklar o'z aktivlarini samarali boshqarish orqali barqaror va daromadli o'sishga erishishga intilishadi.

Foiz stavkasining bank aktivlari rentabellik ko'rsatkichlari bilan o'zaro ta'sirini aniqlash maqsadida 2009-2022-yillarga tegishli markaziy bank ma'lumotlari misolida tahlil qilib ko'ramiz¹⁴⁰:

1-jadval

T/r	Yillar	Foiz stavkasi %(X)	ROA %(Y)
1	2009	14,00	1,11
2	2010	14,00	1,18
3	2011	12,00	1,09
4	2012	12,00	1,09
5	2013	12,00	1,20
6	2014	10,00	1,12

¹⁴⁰ <https://cbu.uz/>

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

7	2015	9,00	1,32
8	2016	9,00	1,19
9	2017	14,00	2,69
10	2018	16,00	1,90
11	2019	16,00	2,20
12	2020	15,00	2,30
13	2021	14,00	1,30
14	2022	15,00	2,29

1-jadval: Foiz stavkasi va bank aktivlari rentabelligining¹⁴¹ 2009-2022 yillar bo'yicha olingan solishtirma ma'lumotlar; Manba: cb.uz

Markaziy bank foiz stavkasi bilan tijorat banklari umumiy ROA ko'rsatkichi orasidagi korrelyatsion bog'lanish:

2-jadval

	(X) Foiz stavkasi	(Y) ROA
(X) Foiz stavkasi	1	
(Y) ROA	0,619903	1

2-jadval: Korrelyatsiya koeffitsientini hisoblash

Demak foiz stavkasi va rentabellik o'rtasida ijobiy bog'liqlik bor va ularning korrelyatsiya koeffitsienti $R=0.6199$ ga teng.

Ishlab chiqarilgan kapitalning qaytarilishi va foiz stavkalari o'rtasidagi bog'liqlikni quyidagi jadval ma'lumotlaridan foydalanib aniqlashimiz mumkin:

3-jadval

T/r	Yillar	Foiz stavkasi %(X)	ROE %(Y)
1	2009	14,00	13,30
2	2010	14,00	13,30
3	2011	12,00	12,24
4	2012	12,00	11,42
5	2013	12,00	11,23
6	2014	10,00	11,66
7	2015	9,00	11,25
8	2016	9,00	10,68
9	2017	14,00	12,41
10	2018	16,00	12,44
11	2019	16,00	18,71

¹⁴¹ <https://tradingeconomics.com/uzbekistan>

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

12	2020	15,00	16,3
13	2021	14,00	6,1
14	2022	15,00	11,32

3-jadval: Foiz stavkasi va bank kapitali rentabelligining 2009-2022 yillar bo'yicha olingan solishtirma ma'lumotlar; Manba: cb.uz

4-jadval

	(X) Foiz stavkasi	(Y) ROE
(X) Foiz stavkasi	1	
(Y) ROE	0,411649039	1

Demak foiz stavkasi va kapital rentabellik o'rtasida ham ijobiy bog'liqlik bor va ularning korrelyatsiya koeffitsienti $R=0.4116$ ga teng.

Xulosa: Daromadlilik va foiz stavkalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni hisoblaganimdan so'ng, men soliqdan keyingi foyda, aktivlarning daromad ko'rsatkichi va sarflangan kapitalning daromad ko'rsatkichi va foiz stavkalari o'rtasida ijobiy o'zaro bog'liqlik mavjud degan xulosa qilishimiz mumkin. Bu degani, O'zbekistondagi bank sektorida foyda va qiziqish o'rtasida ijobiy bog'liqlik bor. Agar foiz stavkalari oshsa, bankning rentabelligi oshadi va aksincha. Bu yerda rentabellik to'g'ridan-to'g'ri bank tomonidan talab qilingan foiz stavkalariga bog'liq. Chunki foiz daromadlari banklarning asosiy daromad manbai hisoblanadi. Bu shuni anglatadiki, agar foiz stavkalarida biron bir o'zgarish yuz bersa, bu O'zbekistondagi banklarning rentabelligiga bevosita ta'sir qiladi.

Ushbu stavkalarining o'zgarishi banklarning sof foiz marginasiga, aktivlarning daromadlariga va o'z kapitallarining daromadlariga ta'sir qilishi mumkin. Tijorat banklari uchun foiz stavkalari tavakkalchiligini nazorat qilish va boshqarish, tartibga solinadigan foiz stavkalarining o'zgarishini va ularning rentabellikka bo'lishi mumkin bo'lgan ta'sirini hisobga olish muhimdir. Bundan tashqari, banklar o'z daromadlarini diversifikatsiya qilishni va daromad ko'rsatkichlariga tartibga solinadigan foiz stavkalarining o'zgarishlarining salbiy ta'sirini kamaytirish uchun samarali tavakkalchilikni boshqarish strategiyalarini amalga oshirishni ko'rib chiqishlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. [O'zbekiston](#) Respublikasi markaziy banki ma'lumotlari
2. Monetary policy and bank profitability in a low interest rate environment; Carlo Altavilla, Miguel Boucinha, José-Luis Peydró. No 2105 / October 2017
3. [Kun.uz](#) internet axborot kanali
4. <https://www.reportlinker.com> internet sayti ma'lumotlari
5. <https://tradingeconomics.com/uzbekistan/bank-return-on-assets-percent-before-tax-wb-data.html>
6. Rosengren, E. (2014). Broker-dealer finance and financial stability. Keynote Remarks: Conference on the Risks of Wholesale Funding sponsored by the Federal Reserve Banks of Boston and New York.
7. Ryoo, S. (2010). Long waves and short cycles in a model of endogenous financial fragility. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 74(3):163–186.
8. Ryoo, S. (2013). Bank profitability, leverage and financial instability: a Minsky- Harrod model. *Cambridge Journal of Economics*, 37(5):1127–1160.
9. Satoh, T. (2012). The Mathematical Marxian Theory of Capital Accumulation and the Post-Keynesian Theory of Monetary Circuit: A Synthesis. Working Paper.
10. Shin, H. S. and Shin, K. (2011). Procyclicality and Monetary Aggregates. NBER Working Paper, (16836).
11. Smith, J. (2012). Collateral Value Risk in the Repo Market. Working Paper.
12. von Neumann, J. (1945). A Model of General Economic Equilibrium. *Review of Economic Studies*, 13:1–9.
13. Weisskopf, T. E. (1979). Marxian crisis theory and the rate of profit in the postwar US economy. *Cambridge Journal of Economics*, 3(4):341–378.
14. Woodford, M. (2010). Financial Intermediation and Macroeconomic Analysis. *Journal of Economic Perspectives*, 24(4):21–44.